

LUND UNIVERSITY

Äldreomsorgsförsäkring - ett svårfångat alternativ

Några nedslag i den svenska debatten

Edebalk, Per Gunnar

2018

Document Version:

Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Edebalk, P. G. (2018). *Äldreomsorgsförsäkring - ett svårfångat alternativ: Några nedslag i den svenska debatten*. (Research Reports in Social Work; Vol. 2018, Nr 6). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

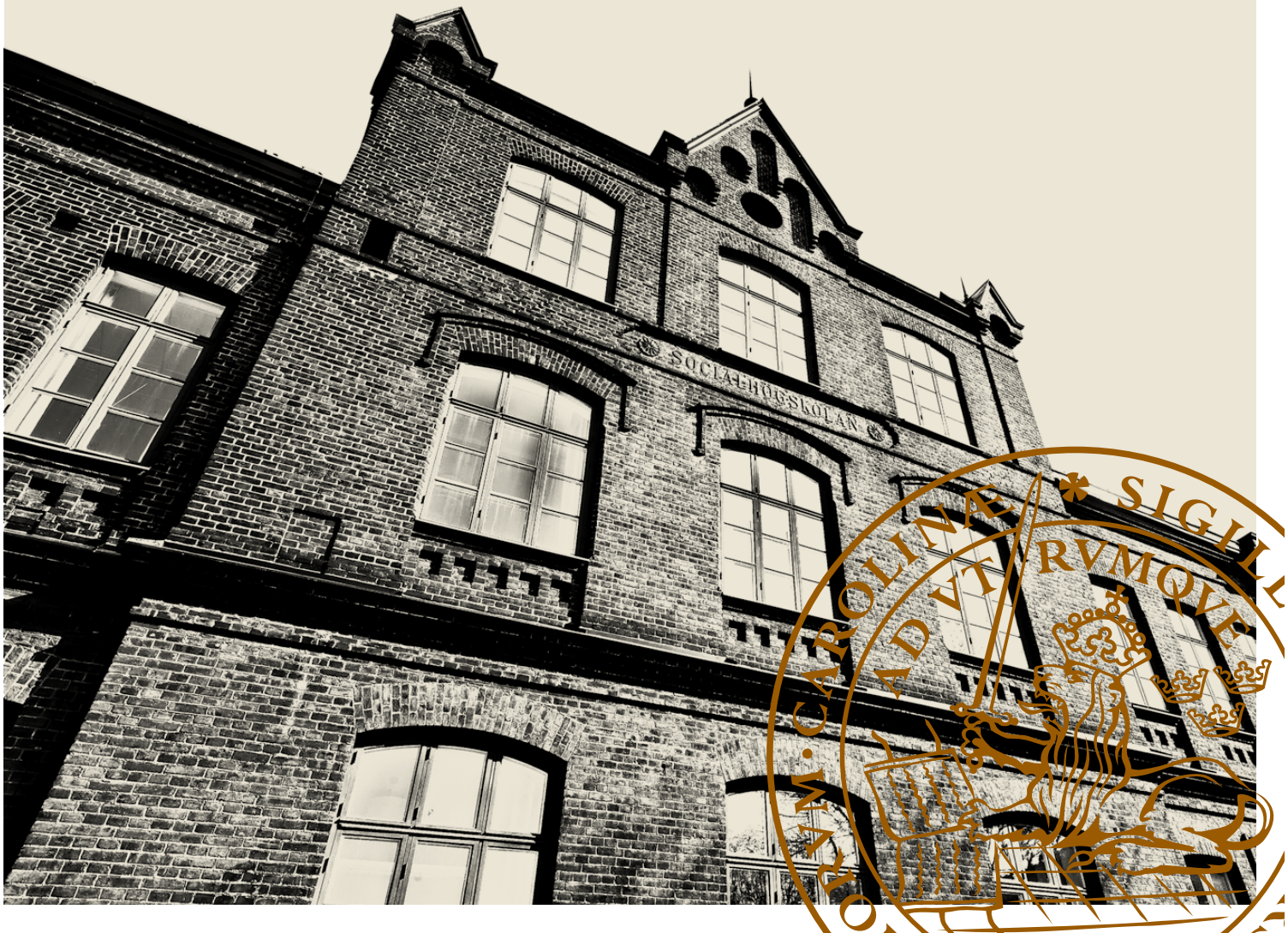
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Äldreomsorgsförsäkring - ett svårfångat alternativ

Några nedslag i den svenska debatten

PER GUNNAR EDEBALK

Äldreomsorgsförsäkring – ett svårfångat alternativ

Några nedslag i den svenska debatten

Per Gunnar Edebalk

ISBN: 97891-7753-764-9

© Författaren och Socialhögskolan, 2018

Redaktör: Lars Harrysson

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Innehållsförteckning

FÖRORD	6
1 INLEDNING	7
2 TIDIGA FÖRSLAG I SVERIGE	10
2.1 FRIVILLIG ÄLDREOMSORGSFÖRSÄKRING	10
2.2 PRIVATA UTFÖRARE	11
2.3 STATLIG ÄLDREOMSORGSFÖRSÄKRING	13
3 NYARE FÖRSLAG OMKRING ÅR 2010	16
4 HUVUDDRAG OCH KRITIK.....	21
4.1 HUVUDELEMENT I ÄLDREOMSORGSFÖRSÄKRING	21
4.2 KRITIK MOT ÄLDREOMSORGSFÖRSÄKRING	22
4.3 ARGUMENT FÖR OCH EMOT ÄLDREOMSORGSFÖRSÄKRING	25
5 AVSLUTNING.....	28
REFERENSER	29

Förord

Sedan mitten av 1990-talet har frågan om en äldreomsorgsförsäkring diskuterats i Sverige. En sådan försäkring är tänkt att ersätta eller eventuellt komplettera den nuvarande skattefinansierade äldreomsorgen. Frågan diskuterades med särskild intensitet runt år 2000 samt runt 2010 och några år härefter. Diskussionerna innebar främst att det framfördes olika förslag, ofta i form av idéer, på en äldreomsorgsförsäkring och inte minst anfördes hur fördelaktig en sådan försäkring skulle vara. Det saknades dock inte kritiker.

Syftet med denna skrift är att genom några nedslag belysa hur man resonerat kring ett eventuellt införande av en äldreomsorgsförsäkring i Sverige. Debatten tycks numera ha avstannat och ett andra syfte med skriften är att ge ett underlag till en förhoppningsvis fortsatt debatt. Min utgångspunkt är att uppmärksamma hur problem inom äldreomsorgen kan ha hängt samman med hur den i dagsläget finansieras.

En tidig version av texten har lästs och kommenterats av Birgitta Edebalk, Håkan Jönson, Agneta Kruse, Hans Swärd och Lars Söderström. Till dessa riktas ett varmt tack.

Lund i november 2018

Per Gunnar Edebalk

1 Inledning

Äldreomsorgsförsäkring eller äldrevårdsförsäkring, som är en alternativ benämning, innebär att service och omsorg om äldre finansieras genom en försäkring i stället för eller tillsammans med kommunala skatter. Sådana försäkringslösningar började diskuteras i Sverige vid slutet av 1990-talet.

Syftet med denna artikel är att kortfattat beskriva de förslag till äldreomsorgsförsäkring som förts fram sedan dess. Det är motiven för att förordna en försäkringslösning som är av intresse, men även hur förslag utformats beskrivs. Det har sällan rört sig om mer konkreta utformningar, utan snarast om det man kan kalla utkast eller idéer. Även anförda kritiska synpunkter på äldrevårdsförsäkring behandlas.

Det var flera faktorer, som bidrog till att intresset för äldreomsorgsförsäkringar uppkom i Sverige under andra halvan av 1990-talet.

En faktor var stimulans från utlandet. I Tyskland hade det införts en omsorgsförsäkring år 1995 och i Japan år 2000. Det rör sig här om omsorgsförsäkringar och inte renodlade äldreomsorgsförsäkringar. I båda länderna är försäkringen obligatorisk, men i övrigt skiljer de sig åt beträffande organisering, finansiering, behovsbedömning och ersättning. I Tyskland betalar både yrkesverksamma och pensionärer avgifter till försäkringen. Försäkringen administreras av särskilda kassor vars egna läkare bedömer grad av funktionsnedsättning och vårdbehovet. Försäkringen omfattar sjukvård i det egna hemmet och i särskilt boende. Ersättning utgår med fasta belopp enligt tre vårdnivåer. I den tyska försäkringen kan ersättning utgå till anhöriga som ger vård och omsorg, dock med mindre belopp än för professionella utförare. I den japanska försäkringen är kommunerna försäkringsgivare. En försäkringsavgift betalas av dem som är 40 år eller äldre. Detta kan ses som en positiv familjepolitisk åtgärd riktad mot barnfamiljer, men också som ett konstaterande att medelålders grupper har gynnsamma ekonomiska förutsättningar att finansiera sin äldreomsorg. Ungefär hälften av försäkringens inkomster kommer från statliga och lokala skatter. Den ersättning, som utgår, är relaterad till den faktiska omsorgskostnaden upp till en viss nivå. Behovsbedömning sker enligt ett sofistikerat system. Först fyller den sökande i ett formulär med allehanda uppgifter om hälsotillstånd med mera. Efter detta sker en datorbearbetning och resultaten av denna behandlas sedan av ett team med social och medicinsk kompetens. I samband med det fastställs kostnaden och omsorgstagaren kan sedan inom denna ram själv bestämma insatser och vem som skall utföra dem. Tio procent av kostnaden skall den enskilde själv betala. Ersättning utgår inte till anhöriga i det japanska systemet.

De tyska och japanska systemen illustrerar att en äldrevårdsförsäkring kan konstrueras på olika sätt. Båda systemen kom att uppmärksammas i den svenska debatten (se t.ex. Söderström m.fl. 1999 och Edebalk & Svensson 2000).

I början av 1990-talet befann sig Sverige i en svår ekonomisk kris med mycket hög arbetslöshet och en stor statsskuld. Den budgetsanering, som drevs under andra halvan av 1990-talet, påverkade bland annat äldreomsorgen (Edebalk 2018). En faktor, som kan bidra till att förklara intresset för äldreomsorgsförsäkring, är just de neddragningar som under 1990-talet skedde inom äldreomsorgen. Nedskränkningarna innebar också att äldreomsorgen höll på att bli *utträngd* av andra kommunala verksamheter, som innehöll en starkare rättighet än den som Socialtjänstlagen gav äldreomsorgen.

Den demografiska utvecklingen med den stora fyrtiotalistgruppen var en faktor som skapade oro för den framtida finansieringen av äldreomsorgen. Äldreomsorgens utveckling var inte gynnsam, och hur skulle det bli när fyrtiotalisterna blev gamla och omsorgsberoende? Hur skulle dessa kostnader finansieras? Detta var frågor som ställdes. En äldreomsorgsförsäkring kunde ses som ett positivt svar på dessa frågor.

Det fanns ännu en påverkan, nämligen beslutet om det nya pensionssystemet år 1994. En del av systemet innehöll en valfrihet att placera i fonder, som kunde administreras av privata aktörer. Nu kom försäkringsbranschen att se nya möjligheter att få till stånd ett liknande system för äldreomsorgen. Försäkringsförbundet, försäkringsbolagens branschorganisation, var tidigt ute och diskuterade frågan under senare delen av 1990-talet (Hansson 2004). Detsamma gäller enskilda försäkringsbolag. Exempelvis ordnade Skandia en konferens om den framtida finansieringen av äldreomsorgen år 2001 och de gav ut en liten skrift med intervjuer med några debattörer inom området (Skandia 2001).

Budgetsaneringen under 1990-talet började visa positiva resultat för de offentliga finanserna. För att undvika framtida skuldproblem och för att förbättra trovärdigheten i budgetprocessen antog riksdagen ett finanspolitiskt ramverk. Den offentliga sektorn skulle ge ett årligt överskott på två procent av bruttonationalprodukten (BNP) sett över en konjunkturcykel och ett utgiftstak för statsbudgeten infördes för tre år i taget. För kommunerna skulle budgeten vara balanserad och löpande verksamhet fick inte lånefinansieras (Betänkande 1996/97:FiU15). Underskott ett år skulle återställas inom två år. Detta finanspolitiska ramverk kan också haft betydelse för intresset att införa en äldreomsorgsförsäkring. Under alla omständigheter ingick det i den kontext inom vilken debatten om äldreomsorgsförsäkringar fördes.

Äldreomsorgsförsäkringar kan konstrueras på olika sätt något som framkom av de kortfattade beskrivningarna av de tyska och japanska systemen tidigare. Dessa system kan kallas socialförsäkringar eftersom de är nationella och obligatoriska. Frivilliga äldreomsorgsförsäkringar kan i princip också förekomma. Ett tidigt förslag till frivillig försäkring i Sverige behandlas i avsnitt 2.1. Ännu en möjlig konstruktion är att en äldreomsorgsförsäkring är obligatorisk, men administreras av privata försäkringsbolag. Obligatoriska äldreomsorgsförsäkringar kan då ha samma karaktär som den svenska trafikförsäkringen. Trafikförsäkringen är

obligatorisk men bilägaren kan själv välja försäkringsbolag. Liknande försäkringar har föreslagits i Sverige för att finansiera äldreomsorg. Dessa förslag har varit av två slag. De kan *ersätta* sättet att organisera den offentliga äldreomsorgen, eller de kan *komplettera* densamma. Förslagen, eller snarare idéerna, beskrivs i avsnitt 2.2.

I härefter följande två avsnitt 2.3 och kapitel 3 behandlas modeller, även rena idéer, som är av socialförsäkringskaraktär. Att de är av socialförsäkringskaraktär innebär att de är obligatoriska och att staten svarar för försäkringens administration. Det innebär också att finansieringen är solidarisk. Även här har det funnits vissa principiella skillnader bland förslagen. Vissa syns ha inspirerats av den japanska modellen där enbart de som är fyrtio år eller äldre betalar avgifter. Den mer renodlade socialförsäkringsmodellen i Sverige är annars att alla skattebetalare betalar avgifter ungefär som i pensionssystemet.

I avsnitt 4.1 ges en sammanfattning av de försäkringsmodeller som presenterats. Sammanfattningen bygger på ett fåtal tydliga element i de presenterade försäkringarna. Kritiken mot att införa äldreomsorgsförsäkring i Sverige har i mångt och mycket bestått av tystnad, men några tydliga kritiker har framträtt. Kritik och kritiker av en äldreomsorgsförsäkring behandlas i avsnitt 4.2.

En avslutande summering av för- och nackdelar med en eventuell äldreomsorgsförsäkring i Sverige ges i avsnitt 4.3.

En fråga som hänger sig kvar till det avslutande kapitel 5 är varför ingen auktoritet i dagsläget tar tag i frågan om äldreomsorgens finansiering. Frågan ges inget svar och det kan bara konstateras att det offentliga Sveriges tystnad är förbryllande.

2 Tidiga förslag i Sverige

2.1 Frivillig äldreomsorgsförsäkring

Frivilliga äldreomsorgsförsäkringar har bland annat införts i USA. Någon större utbredning har emellertid dessa försäkringen inte fått (Edebalk & Svensson 2003). Det är inte svårt att teoretiskt förklara varför en frivillig äldreomsorgsförsäkring får en relativt svag omfattning.

En frivillig försäkring är förknippad med en rad problem (se t.ex. Kruse 2017). Ett första problem är att några väljer att bli *gratispassagerare*. Det är folk som räknar med att samhället ändå ställer upp när behov infinner sig. Ett annat problem är *långsiktigheten*. Yngre människor tecknar knappast en äldreomsorgsförsäkring frivilligt. Benägenheten kan öka som man blir äldre speciellt om man drabbas av ohälsa. Då blir försäkringen dyr och vissa kommer av det skälet att avstå från att teckna en försäkring. Det blir alltså en *snedrekrytering*.

Ett annat problem kopplat till snedrekrytering sammanhänger med försäkringsbolagens svårigheter att identifiera vilka personer som tillhör respektive riskklass. Därför kan premien sättas efter en bedömd genomsnittlig risk. Följden kan bli att lågriskpersoner (yngre och friskare individer) anser avgiften för hög. Följden blir att oproportionerligt många högriskpersoner tecknar försäkringen, vilket leder till att avgifterna måste höjas. Då blir risken att ytterligare lågriskpersoner lämnar försäkringen. Det försäkringsteoretiska svaret på problemet är att försäkringen bör vara obligatorisk.

Frivilliga försäkringar kan inte utgöra ett reellt alternativ till offentligt tillhandahållen äldreomsorg i Sverige. Däremot kan frivilliga försäkringar möjligtvis bli ett komplement. Det kan då gälla försäkringar som finansierar ”det lilla extra”, som inte ingår i en basomsorg. Det är emellertid tveksamt om en frivillig komplementär försäkring har någon större marknadspotential.

Frivilliga försäkringar administreras normalt av privata försäkringsbolag. Ett särskilt problem med frivilliga försäkringar gäller politiska risker. Det kan exempelvis gälla att staten kraftfullt ökar sitt åtagande inom äldreomsorgen. Då försvagas incitamenten att teckna en frivillig försäkring. I slutet av 1990-talet förespråkade Stefan Fölster (Fölster 1998) och SNS Konjunkturråd (Jakobsson m.fl.1999) en frivillig äldreomsorgsförsäkring för att skydda försäkringstagarna mot höga avgifter inom äldreomsorgen. Vid den tiden hade kommunerna stor frihet att själva bestämma avgifterna inom äldreomsorgen, dock högst svarande mot den kommunala självkostnaden. Det kunde då bli mycket höga avgifter för den enskilde. År 2002 infördes en förhållandevis låg maxtaxa inom äldreomsorgen (Proposition 2000/02:149). Då försvann plötsligt en möjlig marknad!

2.2 Privata utförare

Parallellen med det då nya pensionssystemet innebar att försäkringsbolagen skulle erbjuda kompletterande försäkringar. Enligt en skrift från SEB Trygg Liv (Ann Söderström 2003) borde det finnas en tydlig definition på vad som ingår i det offentliga åtagandet och att detta innebär att basåtagandet utgörs av en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring. Härutöver skall individen själv ha möjlighet att välja en privat tilläggsförsäkring.

En god illustration till försäkringsbranschens intresse för äldrevårdsförsäkring är Leif Hanssons skrift *Lyssna till regnet innan det faller* (2004). Hansson var anställd på försäkringsbolaget Skandia och skriften gavs ut av Svenskt Näringsliv. Titeln innebär att man borde ta hänsyn till de storm- och orkanvarningar som framkommit rörande äldreomsorgens kommande kostnadsökningar då fyrtiotalisterna skulle bli omsorgs- och vårdbehövande.

Hanssons förslag, som närmast skall ses som en skiss, bygger på att den skattefinansierade kommunala äldreomsorgen finns kvar och att denna kombineras med en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring, vars syfte är att finansiera den *kostnadsökning* som förväntas i framtiden. Försäkringen är en fonderad tilläggsförsäkring. Den föreslås vara konkurrensutsatt genom att privata försäkringsbolag erbjuds bli försäkringsgivare och fondförvaltare. Likheten med fonderingen i det allmänna pensionssystemet är slående.

Leif Hanssons skiss rönt inte något större intresse. Ett principiellt problem var givetvis svårigheten att bygga ett försäkringssystem med tydliga rättigheter på ett kommunalt system med skilda behovsbedömningar ute i de 290 kommunerna. Att Hansson byggde sin skiss på det kommunala systemet sammanhängde sannolikt med att det inte ansågs finnas en politisk acceptans för en offentlig äldreomsorgsförsäkring.

Försäkringsbranschen hoppades på en möjlighet att kunna erbjuda tilläggsförsäkringar. Det förekom emellertid också tidiga förslag till äldreomsorgsförsäkring, där privata försäkringsbolags verksamhet skulle *ersätta* det dåvarande kommunala systemet. En skiss till en sådan äldreomsorgsförsäkring hade presenterats av Gunvall Grip och Claes Örtendahl år 2000. Grip var anställd på försäkringsbolaget Folksam och Örtendahl var chef för Socialstyrelsen. Förslaget innebär i korthet att det skall vara obligatoriskt att betala till en äldreomsorgsförsäkring mellan 45 och 65 års ålder. Administrationen skulle skötas av konkurrerande privata försäkringsbolag. Olika alternativ diskuteras i skriften, men huvudpoängen är att det var en modell liknande den för trafikförsäkringen. Förslagsställarna preciserar inte närmare hur behovsbedömningen skall gå till eller hur ersättningen skall anpassas till omsorgsbehoven.

I Grips och Örtendahls modell sker en fondering hos försäkringsbolagen. Ju mer framgångsrik fondförvaltningen blir desto bättre förmåner kan kunderna erbjudas. Ett par problem med modellen kom att uppmärksammas (se t.ex. Sö-

derström m.fl. 2001). Det ena är att ett system med konkurrerande försäkringsbolag kan bli dyrt att administrera jämfört med ett nationellt system (marknadsföring, byte av bolag mm). Det andra problemet hänger samman med risken för så kallad *cream-skimming*. För ett försäkringsbolag kan det vara frestande att i sin marknadsföring locka till sig ”goda” risker eller aktivt mota bort ”dåliga”, så kallad *dumping*. Detta var något främmande för det svenska sociala trygghetssystemet.

Äldreomsorgsförsäkringen i Grips och Örtendahls modell skall tecknas av enskilda personer. Detta kan skapa ett problem, nämligen att försäkringen kommer att säljas genom gruppavtal med särskild rabatt exempelvis för medlemmar i ett visst fackförbund eller hos en viss arbetsgivare. Individer kan därför mötas av olika försäkringsavgifter hos ett och samma försäkringsbolag. Också detta skulle vara något främmande i den svenska kontexten där solidarisk finansiering varit en ledstjärna.

Tanken bakom finansieringen var att de mellan 45 och 65 års ålder hade en god ekonomi. Detta var naturligtvis en relativt svag finansiell bas för en framtida äldreomsorgsförsäkring.

En skiss till en äldreomsorgsförsäkring med privata utförare presenterades också av nationalekonomen Martin Karlsson år 2002 (Karlsson 2002). Enligt Karlsson var den demografiska hotbilden överdriven och problemen för äldreomsorgen var främst organisatoriska. Åldringarna sades ha en svag position och de var utlämnade till kommunernas välvilja. Ett system som sätter de äldres rättigheter i centrum vore att föredra. Med konkurrerande försäkringsbolag får den enskilde större valfrihet och godtycket skulle minska. Dessutom skulle det finnas incitament till kostnadskontroll och för den enskilde skulle det möjliggöra en större rörlighet. Enligt svensk tradition borde försäkringen vara obligatorisk. De privata försäkringsbolagen skulle täcka risker att bli omsorgsbehövande medan staten bland annat hade som uppgift att finansiera den kollektiva risken för en ogynnsam kostnadsutveckling.

Karlssons förslag till äldreomsorgsförsäkring fick inte något genomslag i debatten. I tillämpliga delar kan samma kritik riktas mot förslaget som mot Grips och Örtendahls förslag.

2.3 Statlig äldreomsorgsförsäkring

Om en äldreomsorgsförsäkring skulle införas i Sverige var det mest realistiska att det skapades en ny socialförsäkring. Kring millennieskiftet kom några förslag på äldreomsorgsförsäkring, som var av socialförsäkringskaraktär. Inte sällan ventilerades dessa förslag på konferenser och seminarier (se t.ex. Försäkringskassaförbundet 2000).

SNSs Valfärdspolitiska råd (Söderström m.fl. 1999) skisserade en modell för äldreomsorgens organisation och finansiering. En avgörande skillnad gentemot Grips och Örtendahls modell var att Valfärdspolitiska rådet föreslog en enda nationell försäkring med nationell finansiering. Med nationell finansiering skulle *cream-skimming* och *dumping* kunna undvikas. Ytterligare en skillnad är att någon fondering inte ansågs behövlig i Valfärdspolitiska rådets modell.

Svenska kommunförbundets skattebasutredning uppdrog år 1998 åt några nationalekonomer att studera äldreomsorgens finansieringsproblem. I den slutliga rapporten (Söderström m.fl. 2000) föreslås införandet av en statlig äldreomsorgsförsäkring finansierad med en avgift, förslagsvis en egenavgift. Ekonomerna granskade olika förslag och tog bland annat avstånd från en försäkring som administreras av konkurrerande försäkringsbolag. De ställde sig också tvivlande inför en fonduppbyggnad inom systemet. En fonduppbyggnad skulle under avsevärd tid innebära en extra belastning genom att man dels skulle betala löpande utgifter och dels ”spara” för framtida omsorgsbehov. Om man nu gärna vill ha en fond, varför inte i stället inrätta en sjukvårdsfond, frågar man.

En anledning till att införa en äldreomsorgsförsäkring är, enligt studien, finansieringsaspekten. Även om det anses osäkert hur kostnadsutvecklingen för äldreomsorgen kommer att se ut, kommer det att bli ökade kostnader. Man för fram ännu en relevant aspekt. Kostnadsutjämnningen mellan kommunerna skedde med schablonbelopp bland annat med utgångspunkt i befolkningens sammansättning. Men detta svarade inte mot *faktiska* kostnadsskillnader för äldreomsorgen. Med en försäkringslösning skulle kommunerna ersättas i förhållande till faktiska omsorgsbehov.

Försäkringen skulle ge kompensation för omsorgskostnader med en viss självrisk i form av en brukaravgift. Men försäkringen skulle också kunna konstrueras som ett ”grundskydd” varvid försäkringen täcker rimliga kostnader, men inte mer. Det skulle då bli möjligt för kommunen att ”toppa upp” den ersättningen. På så sätt skulle det skapas utrymme för lokala preferenser att göra sig gällande.

I skriften *Socialförsäkringsboken 2001* presenterade Riksförsäkringsverket (föregångaren till Försäkringskassan) ett utkast till en ny socialförsäkring, en äldreomsorgsförsäkring. Utgångspunkten var att försörjningsbördan för yngre yrkesverksamma riskerade bli orimligt hög när 40-talisterna skulle gå i pension. Nu hade, menade man, pensionsfrågan blivit löst och nästa fråga gällde då äldreomsorgen. Den tänkta äldreomsorgsförsäkringen skulle fungera som en mer traditionell socialförsäkring det vill säga att försäkringen skulle vara obligatorisk

och finansieras med en proportionell avgift i förhållande till inkomsten i likhet med kommunalskatten. Samtidigt skulle en försäkring kunna lösa kommunernas finansieringsproblem och kostnadsfördelningsproblem kommunerna emellan. Den skulle ge lika rättigheter för medborgarna och, vilket var viktigt, tydligt ange för medborgarna hur långt det offentliga åtagandet går.

Till försäkringen knöts en ”demografisk utjämningsfond”. Det är nu, hette det, som 40-talisterna fortfarande finns i arbete och det finns alltså förutsättningar för en utjämning mellan generationerna. Om en demografisk utjämningsfond skall knytas till försäkringen är det alltså bråttom! Fonderingen innebär att försäkringsavgifter i viss mån tas ut i förskott och det kan alltså lätta det framtida finansieringsproblemet. Medborgarna skulle kunna känna en större tillit till samhällets förmåga att bistå de äldre med en tillräcklig omsorg.

Riksförsäkringsverkets generaldirektör Anna Hedborg framförde idén även i en debattartikel med titeln *Låt fyrtiotalisterna betala* i Dagens Nyheter (2001-01-25). Anna Hedborgs utspel blev mycket uppmärksammat. I exempelvis Kommunförbundets och Kommunalarbetsförbundets tidskrifter var mottagandet positivt (KommunAktuellt 2001:4 och Kommunalarbetaren 2002:15). Det ansågs viktigt att debatten kunde komma igång.

En obligatorisk äldreomsorgsförsäkring med fonduppbyggnad skulle, enligt Riksförsäkringsverket, innebära att äldreområdet tillfördes mer av allmänna medel. Man såg emellertid framför sig ett generellt motstånd mot att höja skattetrycket. En lösning skulle då kunna vara att utgå från det gällande offentliga sparmålet på två procent av BNP. Att upprätthålla denna målsättning kunde bli osäkert eftersom vissa politiker kunde kräva högre utgifter och andra sänka skatter. Kanske, skriver man, skulle det kunna främja en politisk enighet om att ha kvar sparmålet om överskottet användes med sikte på äldreomsorgens framtida finansiering. Här såg man en tydlig parallell till premiereserverna i det nya pensionssystemet. Avsättningarna där påbörjades innan systemet var färdigt.

I rapporten *Hotet mot kommunerna – En ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden* förordar nationalekonomen Lars Söderström (2002) bland annat en äldreomsorgsförsäkring. Utgångspunkten är att ett väl fungerande utjämningsystem krävs för att kommuner och landsting skall kunna bedriva en omfattande verksamhet på ett rimligt effektivt sätt. Söderström är kritisk mot den dåvarande kostnadsutjämnningen. Åldersstrukturen i kommunerna har betydelse genom att kostnaderna för exempelvis äldreomsorg i olika åldersklasser uttrycks som *genomsnitt* för landet. Vissa kommuner med förhållandevis friska åldringar blir då överkompenserade medan kommuner med större vårdbehov blir underkompenserade. Följden kan bland annat bli att kommuner drar sig för att bygga ut omsorgskapaciteten så att vårdköer försvinner. En utbyggd kapacitet skulle nämligen kunna leda till att kommunen attraherar vårdbehövande från andra kommuner.

Problematiken med utjämningsystemet skulle förvärras genom den demografiska utvecklingen och befolkningsomflyttningar inom landet. Söderström är

tydlig med att en nationell finansiering av äldreomsorgen behövs, närmare bestämt med en äldreomsorgsförsäkring. Därigenom skulle nämnda problem försvinna. En stor del skulle lyftas ut från de kommunala budgeterna och därmed också från utjämnningssystemet.

Söderström avfärdar helt de ”generationsfonder” som exempelvis Riksförsäkringsverket fört fram. Vill man göra omfördelningar mellan generationer kan, menar han, hela statsbudgeten användas som skapare av överskott.

I en studie utförd vid Socialhögskolan i Lund undersöktes den massmediala bilden av fyrmtialisterna och äldreomsorgen (Jönsson & Jönson 2014). Antalet tidningsartiklar kring detta tema nådde en kulmen år 2001 och det handlade då om äldreomsorgsförsäkring. Bakgrunden var förväntade höga framtida kostnader för äldreomsorg när den stora och krävande fyrmtialistgenerationen skulle bli omsorgstagare. Just detta återspeglas också i några av de förslag och idéer som fördes fram vid den här tiden.

Riksförsäkringsverkets förslag och Anna Hedborgs uppmärksammade debattartikel i Dagens Nyheter är de mest tydliga exemplen. Det demografiska hotet skulle hanteras med att den stora generationen själv fick finansiera sin äldreomsorg. Gunvall Grip och Claes Örtendal hade en liknande syn, likaså Leif Hansson. Även LO var inne på tanken om en ”generationsfond” (Andersson m.fl. 2004). Härefter blev det relativt tyst med pratet om ”generationsavgifter” och ”generationsfonder”. Sådana begrepp hade ju speciell relevans endast så länge som fyrmtialisterna befann sig i arbetslivet.

Det fanns också en uppfattning att den demografiska hotbilden var överdriven (Karlsson 2002). Tillgängliga prognoser indikerade, enligt nationalekonomen Martin Karlsson, att kostnaderna för vård och omsorg skulle öka, men att ökningen utifrån de flesta antaganden blir måttlig. En positiv samhällsekonomisk utveckling skulle i framtiden göra barn och barnbarn välbärgade och det saknades därför anledning att nu bygga upp jättelika fonder för dem menade Martin Karlsson.

Även om intresset för att diskutera en äldreomsorgsförsäkring tycktes vara starkt omkring millennieskiftet så blev det ingen seriös offentlig debatt. Den som definitivt stoppade en seriös debatt var dåvarande socialministern Lars Engqvist. Anna Hedborg hade, som tidigare nämnts, fört fram en idé om äldreomsorgsförsäkring på DN debatt. Socialministerns kommentar blev att det var det mest ”idiotiska” han hade hört (Skandia 2001).

Socialminister Lars Engqvist återkom i en intervju 2003 (Äldre i Centrum 2003:1). Allas rätt till en god äldreomsorg sades vara en grundläggande välfärdsfråga och äldreomsorgen skulle betalas via skatten. Försäkringslösningar skulle oundvikligen leda till stora klyftor mellan dem som kan betala för sig och dem som saknar den möjligheten. Mer kunskap än så tycks socialministern inte ha haft om de förslag som presenterats vid den tiden.

3 Nyare förslag omkring år 2010

Det förekom viss diskussion om äldreomsorgsförsäkring även efter socialministerns tydliga motstånd, men det hettade till först omkring år 2010 och ett par år därefter.

Det var år 2010 som den då välkända Borgkommissionen var inne på tanken om en försäkringslösning (Borg m.fl.2010). Borgkommissionen var ett samarbete mellan tankesmedjorna Timbro och Arena Idé, det vill säga ett samarbete över de traditionella blockgränserna. Man talade om ett betydande framtida finansieringsunderskott för välfärden och detta berodde inte enbart på att befolkningen blev äldre och alltmer vård- och omsorgskrävande. Förväntningarna på välfärden skulle dessutom öka. Andra vägar än höjda skatter borde sökas, enligt rapporten. Fler arbetade timmar och effektivitetslösningar fördes fram som möjliga lösningar. Ett exempel på en möjlig reform kunde vara en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring, som skulle svara för en basnivå för äldreomsorg och det offentliga åtagandet skulle bli tydligare definierat. Ovanför det offentliga åtagandet måste medborgarna själva ta mer ansvar för sin välfärd med enskilt finansierade tillval.

Kommissionens ordförande, den förre socialdemokratiska statssekreteraren Per Borg, hade året före presenterat en ESO-rapport som förebådade kommissionens rapport (Borg 2009). Borg menade att en oförändrad politik och oförändrat skatteuttag skulle kunna upprätthålla dagens nivå på välfärdssystemen, men detta var orealistiskt eftersom medborgarna kommer att efterfråga en höjd standard på välfärdstjänsterna. Det var detta som skulle leda till en ökad privat finansiering av välfärdstjänster. Men den ökade privata finansieringen måste bygga på en förtroendegivande offentlig finansiering och det offentliga åtagandet måste vara preciserat. Detta i sin tur motiverade tillkomsten av en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring.

Det främsta skälet för att införa en äldreomsorgsförsäkring var inte att stärka äldreomsorgens finansiering, enligt Per Borg. Det viktigaste skälet var att få en tydligare koppling mellan inbetalningar och offentliga insatser eftersom detta skulle ge medborgarna en känsla av trygghet och därmed möjlighet att överblicka vilka eventuella privata kompletteringar som kan behövas. Det skall observeras att äldreomsorgsförsäkringen alltså inte tänktes bidra till täckningen av finansieringsgapet. Borg menade emellertid att finansieringen av äldreomsorgen sannolikt skulle bli enklare eftersom medborgarna med en försäkringsavgift kunde se vart pengarna tog vägen till skillnad från vid allmänna skatter.

Borgkommissionen var inte ensam om att argumentera för risken av en långsiktig finansieringskris. Det gjorde också SKLs Programberedning för välfärdens finansiering (SKL 2010) och 2008 års långtidsutredning (SOU 2008:105). Allmänt uttryckt kan man säga att demografin sågs som en utmaning men inte som

ett huvudproblem. Huvudproblemet var att den offentligt finansierade omsorgen inte kunde möta de ökade anspråk, som skulle ställas. Detta öppnade upp för privat finansiering och ett systemskifte enligt kritikerna (se t.ex. Johansson 2010).

Borgkommissionens rapport liksom deltagande i Almedalen fick stor uppmärksamhet (se t.ex. Dagens Nyheter 2010-07-06, Läkartidningen 2010-07-07). Nu hade en diskussion om finansieringsgapet blossat upp. En ihärdig opponent till det finansieringsgap som Borgkommissionen, SKL och Långtidsutredningen hänvisat till var ekonom-historikern Daniel Ankarloo. Hans bok Välfärdsmyter (2010) ledde till en häftig debatt om det verkligen förelåg något finansieringsgap. Finansieringsgapet ansågs vara en påhittad murbräcka för att öppna upp för ett systemskifte med mer privata inslag. Tidningen Äldre i Centrum hade samma år ett temanummer benämnt *Vem skall betala?* där olika debattörer diskuterade finansieringsfrågan (nr 2010:1). Vi skall här inte fördjupa oss i finansieringsgapet i sig utan noterar att oavsett vem som hade rätt så stod och står äldreomsorgen inför ett antal utmaningar.

Några debattartiklar följde bland annat i Dagens Samhälle. Det gällde enligt de flitiga debattörerna och före detta landstingsdirektörerna Berit Rollén (som deltagit i Borg-kommissionen) och Monika Olin Wikman att lyfta idén om en äldreomsorgsförsäkring (se t.ex. Dagens Samhälle 2013-01-03 och 2013-10-31). Författarna var mycket kritiska till den aktuella äldreomsorgen (Rollén & Olin Wikman 2011) och låg bland annat bakom ett upprop för en bättre äldreomsorg genom Nyfiken Grå, ett intressepolitiskt forum för äldre.

Ett motiv för en äldreomsorgsförsäkring enligt Rollén och Olin Wikman var att kommunernas skatteintäkter inte skulle räcka till för att utveckla välfärden i samma takt som dittills. Det gällde också att höja ambitionsnivån och detta kunde ske med en äldreomsorgsförsäkring eftersom det kunde vara svårt att höja skatter. Att äldre inte fick den hjälp de behövde hängde bland annat samman med att Socialtjänstlagen inte krävde det. Just det svaga rättsläget för de äldre uppmärksammades alltså. Deras föreslagna äldreomsorgsförsäkring skulle vara solidariskt finansierad med en obligatorisk avgift och ersättning skulle utgå efter behov med lika bedömning över hela landet.

På PROs konferens *Framtidens äldreomsorg – behov och finansiering* år 2011 (Rapport från GysingeAkademin 2011) förde flera talare fram behovet av en äldreomsorgsförsäkring bland annat med att specialdestinerade avgifter skulle höja tilltron för äldreomsorgen. Per Borg poängterade betydelsen av ett framtida finansieringsgap. För Borg hade en obligatorisk försäkring fördelar framför en skatt. Problemet med skatter är att man inte ser vart pengarna tar vägen. Med en äldreomsorgsförsäkring är det tydligt vad man får för pengarna.

Även Anna Hedborg pläderade för en försäkring under konferensen. En försäkring som finansieras med proportionella avgifter och ger ersättning efter behov innebär en kraftig omfördelning enligt Hedborg. Viktigaste fördelen med en försäkring är dock att det blir tydlighet och ordning i fråga om rättigheter och

skyldigheter. En viktig aspekt med en äldreomsorgsförsäkring sades vara att samordningen mellan kommuner och landsting måste lösas. Samordningen skulle då handla om vem som skall få betalt i stället för vem som skall betala.

Vänsterpartisten Johan Lönnroth gick ett steg vidare och förordade en omsorgsförsäkring oberoende av ålder. De äldre skall ha samma makt som de funktionshindrade har enligt LSS och LASS menade Lönnroth. Tanken på en omsorgsförsäkring hade året före framförts av Per Gunnar Edebalk (Edebalk 2009). En huvudpunkt hos Edebalk var att en omsorgsförsäkring skulle bidra till att lösa det välfärdspolitiska dilemmat att vi har två helt olika system för äldreomsorg. Eftersom man har kvar rätten till personlig assistans efter fyllda 65 år, har vissa pensionärer rätt till ”goda” levnadsvillkor och en möjlighet att fritt välja sin personlige assistent. Någon avgift betalas inte här. De som får sitt funktionshinder efter fyllda 65 år har inte samma frihet att välja utförare, de måste betala en, om än låg, avgift och deras omsorg skall endast bidra till en ”skälig” levnadsnivå.

Arena Idé startade år 2010 ett projekt om välfärdens framtida finansiering och ett par rapporter publicerades. I en rapport (Fumarola Unsgaard 2012) tvekar man inte. Inte minst den ojämna demografiska utvecklingen inom landet ansågs motivera en nationell finansiering av äldreomsorgen. En äldreomsorgsförsäkring skulle dessutom stärka de äldres rättigheter och i tider av hårda prioriteringar inom välfärdsområdet skulle man ha säkrat en större grundtrygghet för de äldre. Med andra ord kan detta tolkas så att den pågående undanträngningen av äldreomsorgen i kommunerna kan förhindras. En äldreomsorgsförsäkring diskuterades också i en annan rapport (Sohlman 2015). För och nackdelar med en försäkring belyses och som en fördel nämndes explicit att en ”extern” finansiering skulle kunna minska konflikter mellan kommuner och landsting om kostnaderna för äldres vård. Detta var den tanke, som Anna Hedborg fört fram ett par år tidigare.

År 2014 kom en relativt detaljerad rapport från före LO-ekonomen Dan Andersson (Andersson 2014). Andersson hade redan tio år tidigare förordat en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring. Omsorgen borde, enligt Andersson, inte längre styras av Socialtjänstlagen, som siktar på att äldre skall ha en ”skälig” levnadsnivå. En ny lagstiftning borde införas, som ger starkare rättigheter och ”goda” levnadsvillkor för äldre med behov. Detta innebär högre krav på kvalitet inom äldreomsorgen.

Premien enligt Dan Anderssons förslag borde tas ut med en viss procent av kommunalskattebasen, möjligtvis sex procent. Flera skäl ansågs tala för kommunalskattebasen framför en premie på lönesumman. Det är en bredare bas, som inte belastar arbetsgivarna och därmed priset på arbete. Det är också naturligt att välja kommunalskattebasen om kostnaderna skall betalas av alla skattepliktiga över hela livet, alltså också när individen inte är anställd. En proportionell avgift ansågs vara extremt utjämnande mellan könen enligt Andersson. Männens betalar i princip mest medan kvinnorna, som i genomsnitt levde längre än männen, skulle dominera som mottagare.

I Dan Anderssons skiss finns också en buffertfond. Med nuvarande och dåvarande system kan kommuner tvingas dra ner på äldreomsorgen vid en lågkonjunktur. En buffertfond i en äldreomsorgsförsäkring skulle kunna bidra till en stabilare kvalitet på äldreomsorgen. Det var alltså inte fråga om en ”generationsfond”.

Samma år, alltså 2014, presenterade SNS Konjunkturråd en rapport som innehöll en skiss till och ett förordande av en äldreomsorgsförsäkring (Andersen m.fl. 2014). En offentlig och obligatorisk äldreomsorgsförsäkring skulle flytta ansvaret från kommunerna till en statlig försäkring. Försäkringen skulle vara autonom och finansieras med öronmärkta avgifter på inkomster, likt avgifterna i pensionssystemet. Eftersom försäkringen är nationell ger den en likvärdig äldreomsorg i hela landet och skulle bidra till att minska problemen med att tillhandahålla äldreomsorg i kommuner med skev befolkningsstruktur.

Eftersom försäkringen skulle vara självständig är kopplingen mellan försäkringens ersättningar och avgiftens nivå tydlig. Om efterfrågan på mer och bättre äldreomsorg ökar eller om behovsbedömningen anses alltför restriktiv kan, enligt SNS-rapporten, en diskussion föras med en tydlig koppling till vad det innebär i form av ökade avgifter.

Anna Hedborg presenterade också ett förslag till äldreomsorgsförsäkring år 2014 (Hedborg 2014). Det var ett förslag, som skilde sig från tidigare nämnda förslag. Hedborgs tanke var att en obligatorisk statlig äldreomsorgsförsäkring skulle som basfinansiering ta över den kommunalskatt, som kommuner och landsting tar ut för heltidsomsorg och sjukvård i livets slutskede. Eftersom resurserna inte ansågs vara tillräckliga för de framtida behoven borde därutöver reserver byggas upp med hjälp av ytterligare procentavgifter på taxerad inkomst.

Anna Hedborgs försäkring skall träda i kraft när behov uppstår av heltidsomsorg och/eller specialiserad sjukvård i livets slutskede. Genom att försäkringen är statlig skapas förutsättningar för likformighet i hela landet. Förutom att klara ett allmänt finansieringsproblem kommer försäkringen speciellt att gynna mindre kommuner med stor utflyttning och stora andelar äldre.

För hemtjänst förordar Anna Hedborg ett radikalt förslag nämligen ett reformerat RUT-avdrag. Då får de äldre själva bestämma vilka tjänster de skall få. Hedborg tänker sig ett RUT-avdrag, som ökar med åldern. För den som är mellan 65 och 75 år kan avdraget svara mot hälften av arbetskostnaden, för den som är mellan 75 och 80 år med 60 procent och så vidare. Också de insatser som omfattas av RUT-systemet kan öka med åldern enligt förslaget. För den som inte betalar tillräcklig skatt för att kunna göra avdraget bör staten betala en utfyllnad. För den som inte har några marginaler överhuvudtaget skulle ett kommunalt behovsprövat stöd kunna vara aktuellt inom ramen för socialbidragssystemet.

Ett par år efter Borgkommissionens rapport ville Socialdepartementet tillsätta en bred parlamentarisk kommitté för att utreda den framtida finansieringen av välfärden och därmed äldreomsorgen. Direktiv hade börjat skrivas, men en ut-

redning stoppades av Finansdepartementet och statsrådsberedningen, där Moderaterna hade sista ordet (Dagens samhälle 2014-03-20). Samma öde drabbade för övrigt den parlamentariska utredningen Senior 2005. Enligt slutbetänkandet (SOU 2003:91) borde den då socialdemokratiska regeringen utreda den framtida finansieringen av äldreomsorgen. Där blev det också stopp.

4 Huvuddrag och kritik

4.1 Huvudelement i äldreomsorgsförsäkring

De förslag till äldreomsorgsförsäkring som framförts i Sverige kan snarast betraktas som principer, idéer eller utkast. Några mer detaljerade förslag har inte funnits. Det finns dock vissa huvudelement eller problemområden i de olika förslagen som rest ett antal frågor.

Skall en eventuell äldreomsorgsförsäkring vara frivillig eller obligatorisk? Frivilliga försäkringar, som skulle *ersätta* den kommunalt finansierade äldreomsorgen har ingen argumenterat för i den svenska debatten. Däremot har argument förts fram för kompletterande privata försäkringar. En förutsättning anses vara att det offentliga åtagandet är tydligt och förutsägbart. Detta är något som bland andra försäkringsbranschen fört fram. Då har utgångspunkten varit att vård och omsorg även i fortsättningen kommer att vara offentligt finansierad välfärd. Men, menar man, det kommer att finnas behov av kompletterande lösningar och då kan försäkringslösningar vara ett alternativ. Det var ungefär så som Borgkommissionen såg på frågan. Rimligtvis måste i så fall en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring svara för en basomsorg. Att bygga en privat försäkring på ett skattefinansierat kommunalt system syns omöjligt eftersom behovsbedömningarna kan skilja sig åt i olika kommuner.

En annan fråga har gällt huruvida en obligatorisk äldreomsorgsförsäkring skall handhas av ett nationellt organ eller av privata försäkringsbolag. I det sistnämnda fallet skulle försäkringen få i princip samma konstruktion som den nuvarande svenska trafikförsäkringen. Argumenten för denna lösning har varit effektivitetsrelaterade. Konkurrensen mellan försäkringsbolagen skulle gynna valfriheten och inte minst skulle försäkringsbolagen svara för en positiv fondförvaltning. Den här typen av argument framfördes kring sekelskiftet, men fick starka mothugg. Att en eventuell äldreomsorgsförsäkring skulle hanteras av ett statligt organ kom att ses som mer eller mindre självklart i de förslag som presenterats härefter.

En tredje fråga gäller om en äldreomsorgsförsäkring kräver en fonduppbyggnad. Det man kallar ”generationsfonder” fanns med i diskussionerna kring sekelskiftet och det förekom en skarp kritik då. Idén kom emellertid upp igen i en offentlig utredning om framtidens högkostnadsskydd i vården (SOU 2012:2). Utredaren (förre socialförsäkringsministern Bo Könberg) var inne på tanken att det dåvarande överskotts målet, som sänkts till en procent av BNP, skulle kunna ersättas av ett allmänt sparande i en nyinrättad äldreomsorgsfond. Denna fond skulle enbart hantera de demografiskt betingade behoven. För medborgarna skulle en äldreomsorgsfond uppfattas ge större trygghet än en minskning av statskulden. Fonden har alltså likheter med Riksförsäkringsverkets förslag år 2001. Fonderingen skulle ekonomiskt vara detsamma som att minska statsskulden men

detta, menade Könberg, skulle sannolikt hanteringsmässigt vara billigare än att bilda en särskild äldreomsorgsfond.

Det Könberg diskuterade var alltså att fondering skulle kunna ersätta det statliga överskottsmålet. I Anna Hedborgs förslag 2014 skulle emellertid nya reserver byggas upp inför framtiden. Denna tanke kritiserades redan kring millenniumskiftet. En speciell invändning mot denna fondering var att den stora framtidsutmaningen skulle bli brist på arbetskraft och detta kunde knappast en fondering avhjälpa (Skandia 2001). Då vore det bättre att använda pengarna till att redan i dag höja äldreomsorgens status så att personalrekryteringen underlättas.

Begreppet generationsfond är nära kopplat till vem som skall betala. Flera tidiga försäkringsförespråkare menade att exempelvis det var medelålders och äldre, som skulle betala försäkringsavgiften. Detta var en lösning, som sannolikt inspirerats av det japanska systemet där fyrtioåringar och äldre betalar till försäkringen. Poängen var att medelålders och äldre hade en god ekonomi med utflugna barn och förslagen kan alltså ses som en positiv familjepolitisk åtgärd. Senare förslagsställare har menat att den finansiella basen skulle bli svag och att en försäkring, som skulle passa in i en svensk kontext, borde finansieras solidariskt med samma bas som kommunalskatten.

4.2 Kritik mot äldreomsorgsförsäkring

Flera av företrädarna för en äldreomsorgsförsäkring har förordat att statsmakten låter utreda frågan. Så har emellertid inte skett. Det har uppenbarligen funnits ett tyst motstånd mot försäkringsidéen. Några debattörer har dock varit tydliga i sitt motstånd.

År 2000 presenterade förre Folkpartiledaren Bengt Westerberg en skrift med titeln *Har vi råd med äldreomsorg när 40-talisterna blir gamla* (Westerberg 2000). Titeln avspeglar den oro kring millenniumskiftet som vissa kände för de framtida demografiska anspänningarna. Att kostnaderna för framtidens äldreomsorg skulle öka var givet och viktigast för Westerberg var en god framtida ekonomisk utveckling och en ökad sysselsättning.

Westerberg diskuterar också den då aktuella frågan om en äldreomsorgsförsäkring. En sådan skulle, enligt Westerberg, inte ha några speciella fördelar framför det skattefinansierade svenska systemet. De tyska och japanska omsorgsförsäkringarna tillämpade löpande finansiering och det ansågs inte vara någon större skillnad gentemot det svenska systemet. Att man i dessa båda länder valt en försäkringsavgift, alltså en specialdestinerad skatt, ansågs bero på att det fanns ett missnöje mot att höja de allmänna skatterna. Därför valdes alltså en specialdestinerad skatt. Och en sådan borde man inte införa i Sverige bland annat eftersom det då skulle kunna komma liknande propåer från andra områden.

En äldreomsorgsförsäkring i Sverige skulle för de äldre inte vara tryggare än dagens skattefinansiering. Skulle det ske en nedgång i samhällsekonomin kommer också en äldreomsorgsförsäkring att drabbas enligt Westerberg. Det skulle

vara orimligt att de äldre skulle klara sig vid en allvarlig ekonomisk nedgång när medborgarna i övrigt skulle drabbas.

I SNS-rapporten 1999 (Söderström m.fl. 1999) hade man menat att en äldreomsorgsförsäkring skulle bidra till att skapa ett nationellt rättvist system. Stora skillnader mellan kommunerna hade påvisats i en akademisk avhandling (Trydegård 2000). Det var anmärkningsvärt, enligt avhandlingen, att möjligheten att få tillgång till äldreomsorg i stor utsträckning var beroende på var man bodde. Befolkningsutvecklingen var och är mycket ojämnt fördelad och i vissa regioner, exempelvis Norrlands inland, minskade befolkningen.

Enligt Westerberg skulle emellertid en nationellt rättvisare fördelning vara möjlig också i ett skattefinansierat system. Han hänvisar bland annat till den japanska äldreomsorgsförsäkringen, där man har och hade ett mycket intrikat system för behovsbedömningen. Detta vore en möjlig metod också i det svenska skattefinansierade systemet enligt Westerberg.

Det japanska systemet skulle alltså kunna vara av intresse för Sverige. Enligt en studie, som jämfört behovsbedömningen i Japan och Sverige, som utförts inom IMS Socialstyrelsen (Lagergren & Kurube 2008), erbjuder den japanska omsorgsförsäkringen en tryggare, mer rättssäkert system för prövning och tillgodosende av den enskildes behov jämfört med den kommunala biståndsbedömningen i Sverige.

I stället för en äldreomsorgsförsäkring borde Sverige, enligt Westerberg, fortsätta med den då nyligen införda principen att statsbudgeten skulle ha ett överskott på två procent över en konjunkturcykel. Det gällde alltså att betala av statskulden så att staten får ökade handlingsmöjligheter när de stora utmaningarna kommer.

Bengt Westerberg var som socialminister ansvarig för införandet av Lagen om stöd för funktionshindrade (LSS). LSS innehåller en stark rättighet för funktionshindrade till skillnad från Socialtjänstlagen och äldreomsorgen. Redan när LSS introducerades 1994 uttryckte pensionärsorganisationerna farhågor att äldreomsorgen med dess svagare rättigheter skulle drabbas negativt (Edebalk 2018). Det blev också en utträngning.

I en artikel i Socialvetenskaplig tidskrift år 2007 redovisades en studie av skilda villkor och skilda trender inom äldreomsorgen och handikappomsorgen (Szebehely & Trydegård 2007). För funktionshindrade hade både resurser och täckningsgrad ökat till skillnad från äldreomsorgen. Även personalens arbetsvillkor var, generellt sett, bättre inom funktionshinderområdet. Detta gäller exempelvis arbetsbelastning och personalens bedömning av möjligheterna att ge god omsorg. Handikappomsorgen hade, enligt författarna, utvecklats mot minskat familjeberoende och ökad autonomi för både de funktionshindrade och deras anhöriga. Inom äldreomsorgen var trenden den motsatta.

Denna utträngning var på väg redan då Westerberg presenterade sin skrift år 2000. Utträngningen nämndes inte med ett ord i Westerbergs skrift. Att som

Westerberg förordar fortsatt skattefinansiering för att klara äldreomsorgens framtida finansieringsproblem ger inga som helst garantier att eventuella statsbidrag eller skatter kommer just äldreomsorgen till del.

En annan tydlig kritiker har varit den välkände debattören och författaren Gunnar Wetterberg. Wetterberg menade i en skrift år 2000 att det var svårt att beräkna den framtida kostnad som försäkringen skall finansiera (Wetterberg 2000a). Inte minst skall detta ses mot bakgrund av vad som betraktas som god omsorg sannolikt kommer att förändras med försäkringstagarnas värderingar, personalens utbildning och omsorgens organisation. Även motivet att försäkringen skulle tydliggöra äldreomsorgens finansiering (öronmärkta pengar) möttes med skepsis. Wetterberg menade att detta skulle bromsa äldreomsorgens utveckling. Prioriteringsdiskussioner vid budgetförhandlingar ansågs bidra mer till verksamhetens utveckling. Det vore allvarligt om en försäkring skulle begränsa möjligheterna att förändra utbudet av äldreomsorg i takt med att efterfrågan förändrades eller att kunna tillvarata omvårdnadsforskningens framsteg i utförandet av äldreomsorg. Historiskt har ju äldreomsorgen förändrats betydligt, inte minst från fattigvård till en social rättighet. Den bästa äldreomsorgsförsäkringen, enligt Wetterberg, var ett överskott i den statliga budgeten och en amortering av statskulden (Wetterberg 2000b). Bara så kan staten få det manöverutrymme som krävs för att hantera behoven när de anmäler sig.

Gunnar Wetterberg har även senare tagit avstånd från en äldreomsorgsförsäkring bland annat i kommentarer till den rapport, som SNS Konjunkturråd presenterade år 2014. Den bästa äldreomsorgsförsäkringen, upprepar Wetterberg, är ett överskott i den statliga budgeten och en amortering av statsskulden (Wetterberg 2014a och b). Och det är inte bara äldreomsorgen som är aktuell. Väl så viktigt är exempelvis satsningar på skolan. Det offentliga kommer inte att kunna tillgodose hela behovet av äldreomsorg framöver utan vi måste själva vara med och betala allt mer enligt Wetterberg.

En viktig poäng i Wetterbergs kritik är att öronmärkta pengar (alltså försäkringsavgiften) riskerar att leda till en kostnadsexplosion eftersom en öronmärkt finansieringskälla riskerar att förslappa kostnadskontrollen. Då kan det offentliga få en "gökunge i boet". Om vården och omsorgen skall hitta nya lösningar är det klokast att hela tiden pröva insatserna och resursanspråken mot andra behov och åtaganden. Mot denna syn kan man invända att det är just sådana prövningar som trängt ut äldreomsorgen med dess svaga rättighet.

Wetterbergs kritik mot en äldreomsorgsförsäkring handlar bland annat om hur han tolkar begreppet "försäkring". I en försäkring måste man kalkylera risker och premier, men kring framtidens äldreomsorg finns det, enligt Wetterberg, alldeles för många frågor för en sådan kalkyl. Han tycks dessutom mena att fondering ingår i en försäkring. Men som framgått ovan finns inte någon nödvändig fonduppbyggnad med i de socialförsäkringsliknande modeller som lagts fram under senare tid. I ett förslag (Andersson 2014) finns möjligheten av en fond, som är en buffert över en konjunkturcykel för att hålla en jämn standard på

äldreomsorgen. Men detta är inte en fonduppbyggnad för framtida bruk. I system med privata försäkringsbolag ingår en fonduppbyggnad, men sådana system har inte på allvar föreslagits sedan tiden kring sekelskiftet.

Ett ofta framfört argument mot en äldreomsorgsförsäkring har varit att ett sådant arrangemang för äldreomsorgen kan innebära att också andra områden kommer att kräva "öronmärkta" pengar. Då skulle kanske inte mycket bli kvar för det kommunala självstyret. Bengt Westerberg och Gunnar Wetterberg anför båda denna invändning. Även i andra sammanhang har denna invändning förts fram (se t.ex. Rapport från Gysingeakademin 2011).

4.3 Argument för och emot äldreomsorgsförsäkring

De senaste 10 åren har det skett en debatt om det framtida finansieringsgapet. Två långtidsutredningar, 2008 (SOU 2008:105) och 2015 (SOU 2015:104), SKL-studier (SKL 2010) och Borgkommissionen är tydliga exempel. En år 2018 publicerad rapport från Timbro tar också upp problemet (Heller Sahlgren & Sanandaji 2018). Gemensamt för utredningarna är att finansieringsgapet uppstår främst genom att det blir allt fler äldre i befolkningen samt att utvecklingen mot högre inkomster leder högre krav från medborgarna på service. Ingen av rapporterna tar explicit upp en äldreomsorgsförsäkring som en del i politiken att reducera gapet. Möjligheten till skattehöjningar anses begränsad på grund av negativa effekter för samhällsekonomin. Det är andra åtgärder som anses behövliga: fler arbetade timmar, effektiviseringar inom välfärdssektorn och eventuellt mer privat finansiering av välfärdstjänster.

Det som skall motivera en äldreomsorgsförsäkring verkar alltså numera inte primärt vara finansieringsaspekten. En äldreomsorgsförsäkring skall finansieras med en proportionell skatt och det skall ske en skatteväxling det vill säga en motsvarande minskning av kommunalskatten. Detta tycks vara den moderna tolkningen och den innebär att ordet "försäkring" kan tonas ned. En möjlig svensk äldreomsorgsförsäkring blir helt enkelt ett ersättningssystem med en avgift, som är en "öronmärkt" skatt.

Vilka argument för en svensk äldreomsorgsförsäkring kan vaskas fram ur den debatt som varit? En försäkringsavgift är sannolikt enklare att höja om man vill förbättra äldreomsorgens kvalitet. Men det finns också debattörer som menar att försäkringen kan bidra till att avlösa ofrivilliga anhörigvårdare. Allt större press har lagts på anhörigvårdare och framför allt på kvinnor som stannar hemma och sköter anhöriga. Argumentet innebär i korthet att det är politiskt svårt att höja allmänna skatter, men att en äldreomsorgsförsäkring skulle kunna bidra till en ambitionshöjning av äldreomsorgen.

Det har hävdats att svenska folket är beredda att betala mer skatt till äldreomsorgen. Men det finns inga garantier att en höjd skatt går till äldreomsorgen.

Pensionärsorganisationerna har länge önskat riktade statsbidrag till äldreomsorgen (Edebalk 2018), men de har emellertid knappast intresserat sig för en äldreomsorgsförsäkring.

Nationell likvärdighet är ett mål inom äldreomsorgen. Men att Sverige med nuvarande system snarast består av 290 välfärdskommuner har forskare nyligen dokumenterat (Szebehely & Trydegård 2018). Den nationella likvärdigheten ingår i flera förslag, som presenterats. Glesbygdskommuner med relativt många äldre skulle i princip gynnas och en försäkring skulle förstärka det kommunala utjämnningssystemet.

Det är ett dilemma i den svenska välfärden att förena ett starkt kommunalt självstyre med en nationellt likvärdig välfärd. Men, menar Sveriges Kommuner och Landsting (SKL), variationer är inte nödvändigtvis något bevis på bristande likvärdighet och ibland kan det till och med vara just variationer som behövs för att det ska bli likvärdigt. För att skapa likvärdighet är det viktigare att förbättra nivåer än att minska skillnader enligt SKL (SKL 2014).

En socialförsäkring ger en starkare rättighet än den Socialtjänstlagen ger äldreomsorgen. Att rättigheten till äldreomsorg bör förstärkas har varit ett starkt argument hos försäkringsförespråkarna. Varför rättigheten till äldreomsorg borde förstärkas uttrycks inte explicit, men det är inget djärvt antagande att det hängt samman med att äldreomsorgen sedan början av 1990-talet helt enkelt trängts ut av verksamheter som har en starkare rättighet.

En äldreomsorgsförsäkring skulle kunna leda till höjd kvalitet inom äldreomsorgen. Med dagens system bestraffas i praktiken de kommuner som erbjuder en bra äldreomsorg. De får bära kostnaderna för äldre människor som flyttar dit, men de får inte några nya intäkter. Med en försäkring kan de gamla ta med sig sina pengar och svarar då för en intäkt till de kommuner dit de flyttar. En äldreomsorgsförsäkring kan därför i princip ge kommunerna incitament att erbjuda en god äldreomsorg (Skandia 2001, Äldre i Centrum 2010:1). Redan år 2004 försökte Boverket och Socialstyrelsen att förklara den pågående neddragningen av särskilda boenden (Boverket & Socialstyrelsen 2004). En intressant del i förklaringen till varför antalet platser minskade var att kommuner var rädda för att platser som inrättades, skulle tas i anspråk av personer från andra kommuner. Kommunerna har och hade nämligen inga lagliga möjligheter att förhindra en inflyttning av vårdtagare från andra kommuner.

Ett relativt ovanligt, men dock relevant argument, har varit att en äldreomsorgsförsäkring skulle kunna bidra till bättre relationer mellan kommuner och landsting. Konflikter om vem som skall betala olika insatser kunde minska, som tidigare diskuterats ovan, när det inte längre skulle gälla att fördela kostnader utan intäkter.

Några debattörer har föreslagit en omsorgsförsäkring. Detta skulle innebära en hopslagning av nuvarande LSS, LASS och äldreomsorgen. Argument kan hämtas från att det är funktionshinder som skall kompenseras oberoende av ålder. Det som ter sig märkligt i det nuvarande systemet är att de som fått sina

funktionshinder före 65 års ålder och därmed fått en stark rättighet och löfte om ”goda” levnadsvillkor, får behålla sin rättighet även efter fyllda 65 år. Det innebär att Sverige de facto har två sorters ”äldreomsorg” med helt skilda villkor för mottagarna. Detta är en anomali som skulle kunna elimineras med en omsorgsförsäkring. Någon explicit debatt om en omsorgsförsäkring har emellertid inte förekommit.

Det har inte saknats kritiska röster mot en äldreomsorgsförsäkring. Den bästa offentliga ”äldreomsorgsförsäkringen”, enligt Gunnar Wetterberg, var ett över-skott i de offentliga finanserna. Då får staten ett större ekonomiskt handlingsutrymme, när de demografiska anspråken ökar (Wetterberg 2000). Samma inställning finner vi hos Bengt Westerberg.

En vanlig kritik mot införandet av en äldreomsorgsförsäkring har gällt att även andra verksamheter som exempelvis skola, barnomsorg och sjukvård också skulle kräva ”öronmärkta” skatteintäkter. Ett system med en rad ”öronmärkta” skatter skulle försvåra det offentliga budgetarbetet och göra det svårare att genomföra framtida prioriteringar och det skulle låsa upp framtida politiska beslutsfattare. Skulle äldreomsorgen få ”öronmärkta” pengar skulle det, enligt kritikerna, hämma utveckling och förändring. Pressen på att hitta nya modeller blir större, anses det, om den normala budgetprövningen mot andra angelägna ändamål kommer till stånd.

Ett särskilt argument mot en äldreomsorgsförsäkring, och alldeles särskilt gentemot dess rättighet till ersättning, innebär att försäkringen riskerar skapa en kostnadsexplosion. Får folk rättigheter så kommer dessa att utnyttjas med ökade kostnader som följd.

Ett slutligt argument mot en äldreomsorgsförsäkring har varit att avgiften helt enkelt skulle ses som en ny skatt (Skandia 2001). Tanken i flera av modellerna har varit att det skulle ske en skatteväxling med en sänkt kommunalskatt som följd. Risken var, kunde det heta, att kommunerna inte sänker skatten i motsvarande mån. Resultatet blir en skattehöjning med möjliga negativa effekter på arbetsutbudet och samhällsekonomin i dess helhet.

En faktor, som mer eller mindre uttalat legat bakom en del av kritiken mot en äldreomsorgsförsäkring, har varit det kommunala självstyret. Kommunerna fick ökade möjligheter att relativt fritt organisera sin verksamhet enligt den kommunallag som beslutades år 1991 (Proposition 1990/91:117). Året därpå beslutades om ett generellt statsbidrag till kommunerna, som ersatte olika specialdestinerade statsbidrag (Proposition 1991/92:150). Härigenom fick kommunerna en större frihet att använda sina finansiella resurser. Försök till inskränkningar av den kommunala friheten har stött på motstånd från kommunalt håll. Debattörerna Berit Rollén och Monika Olin Wikman menade emellertid att äldreomsorgens brister har visat att ”den kommunala självstyrelsen gjort sitt” (Rollén & Olin Wikman 2013a).

5 Avslutning

Många debattörer har de senaste 25 åren pläderat för att en äldreomsorgsförsäkring skall införas i Sverige. En del motiv för en sådan försäkring är som framgått ovan utan tvivel starka.

Det har funnits personer på båda sidor om den politiska mittlinjen som förordat en äldreomsorgsförsäkring. Borgkommissionen med sin bredd är ett exempel. På den borgerliga kanten framförde moderata riksdagsmän tidigt idén motionsvägen (se t.ex. Motion 1998/99:So433). I det socialdemokratiska lägret kom förre statsministern Göran Persson att förorda en äldreomsorgsförsäkring i ett första majtal (Aftonbladet 2014-08-16). Andra välkända socialdemokratiska debattörer är Anna Hedborg, Ylva Johanson och Berit Rollén. Även Vänsterpartiets Johan Lönnroth har visat sympati för en försäkringslösning.

En obligatorisk äldreomsorgsförsäkring skulle kräva att den nuvarande organisationen av dagens äldreomsorg förändras. Kommunens roll som finansiär, biståndsbedömare och producent kommer att påverkas och nationella direktiv om vad försäkringen skall inkludera kommer att bli styrande. Viktiga beslut kommer att gälla avgift, ersättningsnivå, självrisk, organisationen för biståndsbedömning, anhörigas eventuella ersättning med mera.

Nu är det emellertid så att det också finns starka argument *mot* en äldreomsorgsförsäkring i Sverige. Detta borde emellertid inte hindra en öppen offentlig debatt eller en offentlig utredning om en försäkring. Det offentliga Sveriges försiktighet och tystnad är påtaglig. Det är exempelvis signifikativt att utredningen om en nationell kvalitetsplan för äldreomsorgen (SOU 2017:21) endast kortfattat och ytligt glider förbi frågan.

Med tanke på att det finns starka skäl *för* en äldreomsorgsförsäkring är inställningen från det offentliga Sverige förbryllande. Det är svårt att förstå och tolka det tysta motståndet.

Referenser

- Ankarloo, Daniel (2010) Valfärdsmyter. Visst har vi råd att finansiera tryggheten. Stockholm: ETC Förlag
- Aftonbladet
- Andersen, Torben, Sundén, Annika & Roine, Jesper (2014) Hur får vi råd med välfärden? Konjunkturrådets rapport 2014. Stockholm: SNS Förlag
- Andersson, Dan m.fl. (2004) Kan framtidens välfärd finansieras? LO om LU. Stockholm: LO
- Andersson, Dan (2014) Hur finansieras vård och omsorg för äldre. Stockholm: Arena Idé
- Borg, Per (2009) Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga? ESO 2009:1
- Borg, Per, m.fl. (2010) Vi har råd med framtiden. Men då krävs en långsiktig och sammanhållen politik för välfärdens finansiering. Rapport från Kommissionen om välfärdens framtida finansiering. Stockholm: Arena Idé och Timbro
- Boverket & Socialstyrelsen (2004) Varför kan inte behovet av särskilda boendeformer tillgodoses? Regeringsuppdrag till Boverket och Socialstyrelsen 2003-04-03
- Dagens Nyheter
- Dagens Samhälle
- Edebalk, Per Gunnar (2009) ”Statlig omsorgsförsäkring ett bättre alternativ”. Dagens Samhälle 2009:12
- Edebalk, Per Gunnar (2018) ”Den nya äldreomsorgen”. Reträtt och prövningar 1994-2006. Research Reports in Social Work 2018:4. Lund: Socialhögskolan
- Edebalk, Per Gunnar & Svensson, Marianne (2000) Äldrevårdsförsäkring. Lund: IHE
- Edebalk, Per Gunnar & Svensson, Marianne (2003) ”Frivilliga äldrevårdsförsäkringar – en möjlighet i Sverige?”. Nordisk Försäkrings-tidskrift 2003:4
- Fumarola Unsgaard, Olav (2012) Nationalisera äldreomsorgen? Rapport inom projektet Valfärdens framtida finansiering. Stockholm: Arena Idé
- Fölster, Stefan (1998) *Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden*. Ds 1998:15
- Försäkringskassaförbundet (2000) *I väntan på framtiden, Rapport från forskarseminariet i Umeå januari 2000*. Stockholm: Försäkringskassaförbundet
- Grip, Gunvall & Örtendahl, Claes (2000) *Lovar och försäkrar... De äldres välfärd i en balanserad samhällsekonomi*. Stockholm: Sveriges försäkringsförbund

- Hansson, Leif (2004) *Lyssna till regnet innan det faller. Äldreomsorgsförsäkring åt alla*. Stockholm: Svenskt Näringsliv
- Hedborg, Anna (2001) "Låt fyrtiotalisterna betala". *Dagens Nyheter* 2001-01-25
- Hedborg, Anna (2014) *Äldreomsorg vid livets slut*. Stockholm: Arena Idé
- Heller Sahlgren, Gabriel & Sanandaji, Nima (2018) *Spelregler för långsiktigt hållbar välfärd*. Stockholm: Timbro
- Jakobsson, Ulf m.fl. (1999) *Vägen till välstånd. Konjunkturrådets rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag
- Johansson, Ylva (2010) "Socialdemokraterna måste bli ett tydligare alternativ". *Dagens Nyheter* 2010-11-07
- Jönsson, Anders & Jönson, Håkan (2014) "Fyrtiotalisterna och äldreomsorgen – massmediala konstruktioner av en ny sorts omsorgstagare". *Sociologisk forskning* 2014 nr 1
- Karlsson, Martin (2002) *Hur allvarlig är ålderschocken? En kritisk analys av Sveriges demografiska problem*. Stockholm: Bertil Ohlin-institutet
- KommunAktuellt
- Kommunalarbetaren
- Kruse, Agneta (2017) "Old Age Care: The Swedish Way". *Social Science Spectrum*, vol 3 nr 2
- Lagergren, Mårten & Kurube, Noriko (2008) *Insatser i äldreomsorgen i förhållande till behov – en jämförelse mellan Japan och Sverige*. Stockholm: IMS Socialstyrelsen
- Läkartidningen
- Rapport från GysingeAkademin 2011 *Framtidens äldreomsorg – behov och finansiering*. Stockholm: PRO
- Riksdagens protokoll jämte bihang
- Riksförsäkringsverket (2001) *Socialförsäkringsboken 2001*. Stockholm: Riksförsäkringsverket
- Rollén, Berit & Olin Wikman, Monika (2011) *Säg ifrån! Det händer för lite i äldreomsorgen*. Stockholm: Cebastos
- Rollén, Berit & Olin Wikman, Monika (2013a) "Äldreomsorgens brister visar att kommunala självstyrelsen gjort sitt". *Dagens Samhälle* 2013-01-03
- Rollén, Berit & Olin Wikman, Monika (2013b) "Dags att lyfta idén om en äldreomsorgsförsäkring". *Dagens Samhälle* 2013-10-31
- SKL (2010) *Framtidens utmaning. Velfärdens långsiktiga finansiering*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting
- SKL (2014) *Programberedningen: Hur olika får det bli?* Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting
- Skandia (2001) *Hur skall vi klara framtidens äldreomsorg*. Stockholm: Skandia
- Sohlman, Åsa (2015) *Idéer till organisatoriska förändringar för en bättre äldreomsorg*. Stockholm: Arena Idé

- SOU 2003:91 Äldrepolitik för framtiden
- SOU 2008:105 Långtidsutredningen 2008
- SOU 2012:2 Framtidens högkostnadsskydd i vården
- SOU 2015:104 Långtidsutredningen 2015
- SOU 2017:21 Läs mig! Nationell kvalitetsplan för vård och omsorg om äldre personer
- Szebehely, Marta & Trydegård, Gun-Britt (2007) "Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender". *Socialvetenskaplig tidskrift* Vol 14 nr 2-3
- Szebehely, Marta & Trydegård, Gun-Britt (2018) "Generell välfärd och lokalt självstyre: Ett dilemma i den svenska äldreomsorgen". I Jönsson, Håkan & Szebehely, Marta, *Äldreomsorger i Sverige. Lokala variationer och generella trender*. Malmö: Gleerups
- Söderström, Ann (2003) *Äldreomsorg. Hur kan framtida kostnader finansieras?* Stockholm: SEB Trygg Liv
- Söderström, Lars m.fl. (1999) *Från dagis till servicehus. Välfärdspolitik i livets olika skeden. Välfärdspolitiska rådets rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag
- Söderström, Lars, Bergenheim, Klas, Karlsson, Martin & Lundbäck, Mattias (2000) *Äldreomsorgens finansiering – varför äldrevårdsförsäkring*. Stockholm: Svenska kommunförbundet
- Söderström m.fl. (2001) *Privatiseringens gränser. Perspektiv på välfärdspolitiken. Välfärdspolitiska rådets rapport 2000*. Stockholm: SNS Förlag
- Söderström, Lars (2002) Hotet mot kommunerna – En ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden. Ds 2002:7
- Trydegård, Gun-Britt (2000) *Tradition, change and variation. Past and present trends in public old-age care*. Stockholm: Department of Social Work
- Westerberg, Bengt (2000) *Har vi råd med äldrevård när 40-talisterna blir gamla?* Stockholm: Pensionsforum
- Wetterberg, Gunnar (2000a) *Kommunerna*. Stockholm: SNS Förlag
- Wetterberg, Gunnar (2000b) *Vad varje femtioåring bör veta om framtiden*. Stockholm: Pensionsforum
- Wetterberg, Gunnar (2014a) "Äldrevårdsförsäkring kan bli en gökunge". *Expressen* 2014-01-27
- Wetterberg, Gunnar (2014b) "Detta borde valrörelsen handla om". *Äldre i Centrum* 2014:2
- Äldre i Centrum 2010:1

www.soch.lu.se

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
SE-221 00 Lund
+46 46-222 00 00
www.lu.se